

שכינתא בגלותא

"הכאב האמיתי"

מקבץ מאמרים נוגעים ללב
בעניני החורבן, צער השכינה
ועבודתנו בימים מיוחדים אלו

אין להוציא מבית הכנסת/מדרש בשום פנים ואופן

עד אחר צום תשעה באב!!!

ניתן להשיג את הקונטרס בטל: 0533136351

נושאי הקונטרס

- א. יסורים כואבים וחורבן בית המקדש, מה מהם מצער יותר?
- ב. למי הפריע השיר 'על נהרות בבל', ומדוע?
- ג. ה"דירה" של הגרי"ח זוננפלד...
- ד. פחות מהתרנגולת שלך?
- ה. התרנגולת והחביתה...
- ו. משכורת לחשבון הבנק או בית המקדש?
- ז. מיהו המשונה הוא או אנחנו? (מהגר"ח"ק)...
- ח. התשע"ט, כ - 2000 שנים מהחורבן, האם באפשרותנו להתאבל?
- ט. סוכות, פסח, שבועות, האם יש ל'תשעה באב' מכנה משותף איתם???
- י. אפרים - "הבן יקיר לי"...
- יא. ההשקעה הבטוחה ביותר בימים אלו, 100% תשואה ללא שום סיכונים...
- יב. סופו של ברנש, הסיפור שמאחורי ה'כותל המערבי'...
- יג. הייחסותו המפליאה של הגרי"ש אל ה'כותל המערבי'...
- יד. תיבת תלונות בכותל המערבי...
- טו. בית המקדש, עין תינה, הדארג'ה, עין מודע, והג'לבון...
- טז. הצעה לעבודת השם בימים מיוחדים אלו...

בכי, דמעות, צער וגעגועים

בעל האדר"ת זצ"ל העיד על עצמו: "הן תלאות רבות והרפתקאות שונות עברו עלי, לא עלינו, והן הזקינו אותי בלא עת. בכל זאת, אין דבר אשר יביאני לידי 'בכי תיכף' כמו שמביאני זכרון ירושלים עיר קדשנו ובית תפארתנו, גלות השכינה, גלות התורה, גלות ישראל, אשר ברגע התבונני בהם – זולגות עיני דמעות", דברי בעל האדרת זצ"ל על עצמו: (כתבי האדר"ת, הובא בקונטרס כאיל תערוג – גלות וגאולה, עמ' ג).

על מרן הגראי"ל זצ"ל מסופר, שלפני שנים רבות ישב בביתו ועסק בתורה. בבית הסמוך פעלה קלטת עם השיר "על נהרות בבל" בווליום גבוה. אחר מספר דקות דפקה אצלם הרבנית ובקשה: "האם ניתן להנמיך את הווליום, ה'שיר' מעורר לרב – געגועים לבית המקדש, ומקשה עליו את הריכוז בלימוד, (קונטרס הנ"ל, עמ' ד).

לפני כ 90 שנים, הגיע המלך וילהלם, קיסר אוסטריה, לביקור בירושלים. בשלב מסוים, ביקש לבקר את רבם הגדול והנערץ של היהודים, הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל. כשנכנס לבית הרב, הבחין שהבית נראה כחורבה, יותר מאשר בית מגורים. תמה המלך באזני הרב: "וכי היהודים אינם יכולים לתת לרבם דירה נאה יותר, המתאימה למגורי אדם?" כמענה לתמיהה, הסיט הגרי"ח את הווליום, הראה למלך את מקום החורבן, ואמר: "כל זמן שהבית של אבא שלי (בית המקדש) לא נבנה עדיין, איני מעוניין בדירה נאה יותר!"

בכי, דמעות, צער וגעגועים. אלו הם התחושות שליוו את צדיקי הדורות במהלך חייהם, לאו דווקא בימי בין המצרים, ימי האבלות של כלל ישראל.

העול המוטל על כתפי בני דורנו יחד עם קצב החיים המהיר, מקשה עלינו לעצור ולהתבונן במשהו, ברצינות. גם ה'אמה על אמה' הקלופה מסיד ושאר ההלכות, שאמורות היו לתת לנו כל השנה תזכורת כאובה על היות בית אבינו עדיין חרב, אינם מזכירות לנו דבר, אולי ביום עשייתם.

אם התמרורים והתזכורות של כל השנה לא עזרו לנו לחוש ולו במעט את הצער, בימים אלו 'ימי בין המצרים' – ימי החורבן, קל יותר להתחבר לאבלות, על ידי ההלכות והמנהגים ההולכים ומחמירים ככל שמתקרבים אל הרגע הנורא, בו נחרב הבית הקדוש, בו שכן אבינו שבשמים יחד עמנו, בניו הקדושים – עם ישראל. דבר ברור, מי שנהג את דיני האבלות, מבלי להתבונן, לכל הפחות מעט, על מהות החיסרון, קשה לומר שקיים את חובתו לימים קדושים אלו.

"פחות מהתרנגולת שלך???"

"אמר רבי שמואל בר רב יצחק, אמר להם הקב"ה לישראל: אילו תרנגולתו של אחד מכם אבדה, לא היה מחזר אחרי כמה מבואות עד שהיה מביאה? וארוני מחזר בשדה פלישתים ואין אתם מקפידים עליו???" (מדרש שמואל פי"ב).

'ארון ברית השם' היה שבוי אצל פלישתים למשך תקופה, בא הקב"ה לעם ישראל בטענה נוקבת: "הרי אם התרנגולת שלך היתה בורחת, לא היה אפכת לך? היית מתעלם ויושב בשקט? הלא היית רודף ומחפש אחריה כמה רחובות, עד שהיית מחזיר אותה למקומה, בחצר ביתך, ואילו הארון הקדוש שלי, 'ארון ברית השם' שנשבה לבין הפלישתים, לאף אחד מכם, לא אכפת???" וכי 'ארון ברית השם' זה פחות מהתרנגולת שלך???

לכאורה, יש לתמוה מה הקשר? הלא התרנגולת היא שלי, ממילא, לכל מובן, מדוע ארדוף ואחפש אחריה, מה שאין כן, 'ארון ברית השם' אינו שלי, ומה הענין נוגע אלי, ובכלל, מה אוכל לעשות, אם הוא שבוי בידי הפלישתים החזקים ממני? אולם, מטענתו הנוקבת של הקב"ה, רואים שהסתכלות זו מוטעית מעיקרה. בדיוק פה טמונה הבעיה, רק מחפציך האישיים אכפת לך, מעניינים רוחניים, כשביית 'ארון ברית השם' לא מעניין אותך!!! זה סימן לקטנות דעת נוראית, לא כך יהודי אמור לחשוב...

התרנגולת והחביתה...

במבט עמוק יותר, ניתן לומר שטענת הבורא הייתה כזו: בזמנם, ה'תרנגולת' היתה עבורם מקור פרנסה. כל ערב, היו משתמשים בביצים שהטילה ביום, לארוחת הערב, עבור החביתה..., אחר תקופה, כשהזקינה, היו שוחטים ומכניסים אותה אל התבשיל של שבת, לכן, ברגע שהיא נעלמה מהחצר, הבן אדם נכנס ללחץ: "מהיכן יהיה לי מעתה חביתה לארוחת ערב? ה'פרנסה שלי' אבדה!". מיד הוא יוצא למשא חיפושים נרחבים, אחר מקור הפרנסה שלו. זה מה שטען הקב"ה: הלא כל השפע הרוחני והגשמי, שלך ושל שאר באי עולם, מגיע בזכות השראת שכינתי הקדושה, על 'ארון ברית השם', זאת אומרת, שה'תרנגולת' האבודה שלך, היא בזכות אותו ארון קדוש, אם כן, היאך יתכן שאכפת לך רק מהתרנגולת שלך, ואילו מהארון שמביא לך את התרנגולת ואת כל השפע הרוחני והגשמי, לא אכפת לך?? נכון, אין לך כח להוציאו מידי פלישתים הבריונים והמסוכנים, אבל לפחות שיכאב לך, תתפלל!!! מתבקש ממך רק קצת יותר אכפתיות...

משכורת לחשבון הבנק או בית המקדש?

האם חסר לנו משהו בהעדר ירושלים ובית המקדש? ישנם כאלה שירימו את גבות עיניהם, יתמהו וישאלו: וכי מה יש לנו היום, ללא ירושלים ובית המקדש???, אשרם ואשרי חלקם של התמהים כן. אין ספק שהם למדו היטב את כל המסכתות הקשורות לבית המקדש והעבודה שהיתה שם (תמיד, מידות, יומא...) והתעלו להכיר את החיסרון הנורא. אולם 'רבים וטובים' מתהלכים יום ויום מבלי להרגיש כלל, שחסר לנו משהו. אולי לא יזיק כמה צ'קים טובים לחשבון הבנק... שידוכים טובים לילדים... ושאר עניינים הצריכים ישועה. אבל מכאן ועד להרגיש את החסר הנוראי לכולנו בהעדר בית המקדש, הדרך עוד ארוכה מאד...

באמת, הם צודקים. האם ניתן להסביר לעיור, כמה יפה ונאה גינת הוורדים שהוא ניצב לידה? כמה ה'נוף בראשית' הנשקף משם - מחייב להודות ולברך: 'עושה מעשה בראשית' האם מישוה יכול להמחיש לאדם מסכן זה, את מה שאינו רואה בעיניו? הרי, לא עלינו, כשקרובו של אדם נפטר, אף אחד לא יבוא להסביר לו מה נחסר לו כעת, הוא מבין זאת יותר מכולם. אם כן, כיצד נוכל להבין מה חסרנו, בעת שלא היינו שם, לא חוינו את ה'כהנים בעבודתם, ולויים בשירתם המרגשת, שלוותה בכלי זמר רבים, לא שמענו את השאגה האדירה של 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' בעת שמיעת שם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה. ממילא, אין אנו יודעים כלל מה הוא בית המקדש, מה קבלנו ממנו, וכמה היינו נראים היום אחרת, אילולי, כבר זכינו לעמוד בשעריו?

באמת, לא נוכל להבין מה חסרנו עד הסוף, רק מי שהיה שם, הבין היטב מה נחסר, ואכן, הוא התנהג והתאבל בהתאם.

מצינו בנביא ובחז"ל הקדושים, תיאור על אופן תגובתם של אותם אנשים צדיקים שחוו את החורבן:

בנביא עזרא (פ"ג פסוקים יא-יג) כתוב, את מה שאירע בעת חנוכת בית שני: "ויענו בהלל ובהודות להשם כי טוב, כי לעולם חסדו על ישראל, וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל להשם, על היוסד בית השם". עד כאן, הכל נפלא. השיר והשמחה שפרצו מכלל ישראל, בעת שסוף סוף, אחר גלות בת שבעים שנה, זכו לחזור לעבוד את השם בביתו הקדוש.

אולם, בפסוק הבא, מתרחש דבר נורא: "ורבים מהכהנים והלויים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון, ביסדו זה הבית בעיניהם - **בוכים בקול גדול**...", ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם". ביארו המפרשים, שכל אלו, שלא חיו והכירו את הבית הראשון, שמחו וצהלו, ואילו אותם שזכו לחיות ולהכיר את הבית הראשון, פרצו בכזו בכיה אדירה וחזקה, עד שקול בכיים גבר על קולות הצוהלים.

הובא בחז"ל, שהסיבה לבכיתם של אלו, מפני שבבית שני, פחתה השראת השכינה הקדושה, זה כבר לא מה שהיה, בנוסף, על 'כלי הקודש' שפחתו (כגון הארון, יומא כא:). הם לא יכלו להרגיע את הצער הנורא והגעגוע על כך: שמה שהיה - שוב אינו. זה כבר לא אותו דבר.

לעומתם, מה היתה תגובת הצעירים שלא הכירו את ה'בית הראשון', לא רק שלא הצטערו, אלא עוד פרצו בשמחה ובצהלה על שהם זוכים בחייהם לבית המקדש. (מבוסס מדברי הגר"ח זיצ'יק זצ"ל, קול מבשר, איכה עמ' שכח).

דוגמא נוספת, ראה בגמ' בבא בתרא (ס:) "ת"ר כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל, שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין". כך היתה תגובתם של בני אדם שנחרב עליהם עולמם. כך הם אמרו לעצמם: "כיצד אפשר להמשיך את החיים כרגיל, לאכול בשר ולשתות יין, אם צורת החיים שלנו, לא יתנהל יותר באופן רגיל, הרי איבדנו את צורת החיים התקינה, בחורבן בית המקדש.

דוגמא נוספת, מהלכה מעניינת שהובאה בשולחן ערוך, הנוגעת לחורבן בית מאווינו. שו"ע (או"ח קפ, ה) "נוהגים לכסות את הסכין בשעת ברכת המזון". ביאור טעם הלכה זו, כתב הבית יוסף: "ומרבי שמחה החבר שמעתי טעם אחר, פעם אחת היה אחד מברך ברכת המזון וכשהגיע לברכת 'בונה ירושלים' ונזכר חורבן הבית - לקח הסכין ותקעו בבטנו, ועל כן נהגו לסלקו בשעת ברכה".

ראו חכמים, שישנם בני אדם, שכואבים כל כך את חורבן בית השם, עד כדי שבאים כתוצאה מכך, לסכנה אמיתית, לכן תיקנו את הדין של הסרת הסכין למנוע חשש זה. (לכאורה, יהודי מיוחד זה, חי מאוחר יותר, אולם רואים שזכה להתעלות ולחיות באופן מוחשי ביותר, את ההעדר והחיסרון של בית השם).

מיהו המשונה, הוא או אנחנו?

בהקשר לכך, שאל אחד את מרן הגר"ח ק שליט"א: "וכי מפני שפעם היה אדם אחד משונה שכזה, אז צריך לכתוב הלכה בשולחן ערוך על כך? וענה לו הגר"ח ק בתמיהה: "מי אמר לך שהוא המשונה, אולי מי שאין לו צער כל כך חזק על חורבן בית ה' - הוא המשונה?!"
אמר המשגיח הגה"צ רבי ירוחם ממיר זצ"ל: "באמת יפלא, איך הגיע הדברים לידי מצב שכזה, שכל החורבן אינו נוגע לנו, והרי לו היה האדם מתבונן אף המקצת ומכיר את מציאותו ועצמאותו, מיד היה רואה ומכיר שבית המקדש, הוא ענין שכל חייו תלויים בו ושבלעדיו חייו אינם חיים, ומתוך כך היה מכיר בסוד הגדלות, היה יודע להעריך מה זה שהכלל ישראל אינו במקומו, מהו ענין ישראל בין האומות, ודאי שהענין הבית כבר היה נוגע לו" (דעת חכמה ומוסר).

חיבור לאבלות בשנת התשע"ט???

אחר כל זאת, אף שלא הכרנו וחוונו, פטור בלי כלום, אי אפשר!!! ואם נתבונן בימים קדושים אלו בדברי הספרים, יחד עם הנהגת דיני האבלות, אולי נזכה להתחבר ב'משהו' לעבודת האבלות, ונהיה מאלה שיזכו לראות בקרוב בשמחתה.

כתב הרמב"ן: "אנחנו מצפים לגאולה מתקוותינו - שנשיג קרבה אל האלוקים, בהיותנו במקדשו עם כוהניו ונביאיו, ועם מה שיהיה בנו טהרה וקדושה, והיותנו בארץ הנבחרת, ושכינתו שורה אצלנו, יותר ממה שאנו יכולים להשיג בגלות" (כתבים, ספר הגאולה, סוף שער ב).

כתב רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל: "צריך להוריד דמעה מאין הפוגות, על בנין ירושלים והחזרת קרן דוד, כי הוא תכלית שלימות האנושי, ואם אין לנו ירושלים ומלכות בית דוד, למה לנו חיים וכו' ואם מלאכי מעלה קוראים בבכי וקינה על חורבן ירושלים יומם ולילה לא יחשו, והם אבלי ציון, איך נחשה אנו ולא נבכה על חילול ה' ", (יערות דבש ח"א דרוש א בביאור ברכת ירושלים).

כתב הגר"א: "כי מעת שחרב הבית יצאה רוחנו עטרת ראשינו ונשארנו רק אנחנו, גוף בלא נפש, ויציאה לחוץ לארץ הוא הקבר ורימה מסובבת עלינו... עד שנרקב הבשר, והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור" (ספד"צ, ליקוטים ט).

מבואר בדברי הגר"א, שההבדל בין מצב נשמתו של יהודי לפני החורבן, לבין נשמתו אחר החורבן, הוא עצום מאד, כעין ההבדל בין אדם חי למת. כל מה שאנו רואים למול עינינו את כלל ישראל, פורח, עובדי השם, הוא כאין וכאפס ממה שיכול והיה ראוי להיות. נכון הדבר, כי בלי בית המקדש, אין לנו חיים. "רחם על ציון - כי היא בית חיינו".

סוכות, פסח..., האם יש ל'תשעה באב' מכנה משותף איתם???

הלכה מעניינת ומעט תמוהה נאמרה בהלכות תשעה באב, כתב בשו"ע (תקנט, ט) "אין אומרים תחנון בתשעה באב, ואין נופלים על פניהם - משום דאקרי מועד"! לא פחות ולא יותר - מועד, ואין הכוונה על היום טוב העתידי לבוא במהרה, אלא כבר עתה, בעת שאנו יושבים, אבלים ומקוננים, נקרא יום מר זה - לא פחות, מהשם הנכבד 'מועד'???

אמר בזה המשגיח רבי ירוחם זצ"ל ממיר יסוד עמוק: "ישנם מועדים של קירוב - היינו שלשת הרגלים, וישנו מועד של ריחוק, וזהו תשעה באב!!!"

מה הביאור בדבריו? נתחדש כאן שמועד אינו יום שמח וטוב, כפי המושכל הראשון. 'מועד' הוא זמן שבו כלל ישראל, בני המקום האהובים, נפגשים עם אביהם מלכם - הקב"ה. אכן, ישנם את המועדים הרגילים שבו נפגשים אנו עם אבינו מתוך שמחה, אבל פה התחדש מועד וקרבה דוקא מתוך הריחוק העצום.

"הבן יקיר לי אפרים"...

אפרים היה ילד שעשועים, אהוב על הוריו וסובביו. בגיל מסוים, החל להתנהג באופן שלילי ביותר. הזהירו אביו פעם אחת ופעם שניה, במשך שבוע וחודש, שהוא יענש בחומרה רבה. למרות אזהרותיו החריפות של האב, המשיך אפרים בשלו. אפרים ידע היטב כי אביו אוהבו כל כך, שהוא אינו מתכווין באמת לאיומיו השונים, הרי לא יעלה על הדעת שאביו יזרוק אותו מביתו כפי שהבטיח לו, באם ימשיך במעשיו הנלוזים.

אבל ביום אחד בהיר, אחר שאפרים עשה מעשה שלילי, זה הגיע, ובגדול! אבא שלו תפס אותו בחזקה, פתח את הדלת ואמר לו בצורה שאינה משתמעת לשני פנים: **'בבית הזה, אין לך מה לחפש יותר'!!!** הבית הזה פתוח רק עבור מי שמקבל את מרותו. אפרים כהרגלו, ניסה לדבר על לב אביו, אולם הפעם, הוגדשה הסאה. זהו, אין בכלל על מה לדבר.

סוף סוף קלט אפרים, שהפעם, העסק רציני. אפרים אסף מעט ממטלטליו ועזב את הבית. בשבועות הראשונים לסלוקו, חש אפרים כציפור ששוחרר מהכלוב, אפשר לצאת לאן שרוצים, לישון, לקום ולאכול מתי שרוצים. אין מרות, הפקר ממש, אחר תקופה החל לחוש כאב ושעמום והחל לתהות לעצמו: האם באמת ריחוקי מבית הורי הוא טוב עבורי???

לאט לאט, אפרים קלט שהמקום הטוב ביותר עבורו, **באמת** - הוא אך ורק בבית הוריו, אין לו מה לחפש במקום אחר. אבל רבש"ע, כיצד חוזרים לשם, חשב לעצמו? כאן, החל אפרים להתבונן אחורה, על דרכו הנלוזה, על המעשים השליליים שעשה, אשר ציערו רבות את הוריו האהובים, והם שגרמו להעפתו מבית הוריו. אז אפרים פתאום קלט כמה שגה וטעה בדרכו הרעה. בשלב זה, נעמד אפרים והחל לחפש דרך לפייס את הוריו, כדי לשוב לזרועותיהם הפתוחות, באם ינהג כראוי וכיאות ויקבל את מרותם עליו.

'אנשי ירושלים', טרם החורבן עשו ככל העולה על רוחם. העברות החמורות ביותר, כקלות ביותר נחשבו בעיניהם. אך בבוא החורבן, נפקחו עיניהם והכירו את עצמת ריחוקם הנוראי, הבינו את מה שלא הבינו עשרות ומאות שנים.

על ההכרה הזו בעצמת הריחוק - קבעו מועד, באמרם: אמנם רחוקים אנו מאד מאד, אבל לא אבדנו לגמרי, יש לנו עדיין איזה שהוא קשר, יש לנו לאן לשוב. אם נשנה ונחדש את דרכנו, נתקבל שוב למקומנו הטבעי בחיבוק ובשמחה.

מתוך שכלל ישראל, הבן יקיר, הילד שעשועים' הגיע לשיא הריחוק, אז חטפו את המכה הכל כך כואבת. אז קלטו את מצבם הקשה והחלו לחפש ולתור אחר דרך שיסייע להם לשוב אל אבא. **זהו המועד**, מתוך ההתבוננות שלנו על ריחוקנו הגדול ממקומנו הטבעי והאמיתי, זה מה שגורם לנו לקירבה הגדולה כבר עכשיו.

בדברים אלו, נבין היטב את מה שהביא הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל: **"שיש אפשרות להתעלות בתשעה באב - לא פחות מההתעלות שביום הכיפורים"**. (הו"ד בשפתי חיים, מועדים ח"ג עמ' רצט). כי כשם שביום הכיפורים הכל מתחרטים על מעשיהם השליליים ושבים אל אביהם, כך גם

ביום תשעה באב, שייך להתבונן על ריחוקנו העצום ממקומנו הטבעי, ואז נחפש את הדרך לשוב אל אבינו האוהב.

ההשקעה הבטוחה ביותר בימים אלו, 100% תשואה

ללא שום סיכונים...

אחת אפשרויות הפרנסה בעולמנו, הינם תחום ההשקעות. אדם לוקח את מיטב כספו ומשקיע אותו במיזם מסוים. אם יצליח אותו מיזם, צפוי הוא להרויח סכום נכבד, כפי ערך השקעתו. מאידך, עלול המיזם ליפול והלה יפסיד את כספו הרב, ברגע אחד, וכידוע! בתקופה זו בה מוצפים אנו מכל עיתון ולוח בקריאה לבוא ולהשקיע את כספנו במיזמים שונים שיתכן שאם יקרום עור וגידים, הרי שמובטח למשקיע סכום נאה כתוצאה מהשקעתו. כמובן, שמנסים לשכנע אותנו, כאן ההשקעה הינה אמיתית, אין בה סיכונים, והרווחים יבואו במהירות.

השקעה נוספת, הינה ברכישת מניות של חברה פלונית מוצלחת. בכך, נהיה המשקיע כשותף ברווחי החברה. יום אחד, כשהחברה תצליח במיזמיה השונים ותרויח ממון רב, יחולק הוא לפי אחוזי ההשקעה שהשקיע כל אחד מהמשקיעים. אדם שהשקיע טרם הצלחת החברה - עשה את עיסקת חייו ויקבל את רווחיו. אין דבר כזה, שמי שלא קנה מניות בחברה, יבוא ביום מן הימים ויטען לקבל רווחים מהחברה.

לענייננו, דברים ברורים אמרו חז"ל הקדושים: "כל המתאבל על ירושלים - זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה" (תענית כח:).

יהודי שהשקיע ונהיה שותף, רכש מניות בזמן - עשה את מה שהיה צריך לעשות בעת הגלות, הצטער והתאבל, הוא זה שיהיה שותף מלא ל"ובכן צדיקים יראו וישמחו, וישרים יעלוזו, וחסידיים ברינה יגילו" (תפילת ימים נוראים) הוא יהיה שותף מלא להנאה ולשמחה שיפרצו מהלב - בעת שיפציע האור הגדול מתוך החושך הנורא בו שרויים אנו זה כמעט אלפיים שנים. מאידך, מי שלא השקיע...

הסיפור שמאחורי ה'כותל המערבי'...

תיאור מעניין הובא בחז"ל על השתלשלות האירועים בימי חורבן בית שני, כיצד נשאר דוקא אותו 'כותל מערבי' לפליטה עד היום הזה.

שלש וחצי שנים הקיף אספסינוס הקיסר את ירושלים במצור, כדי ללכדה. יחד עימו היו ארבעה דוכסים משלטונות שונים, דוכסי: ערב, אפריקה, אלכסנדריה, ופלסטיין. לדוכס ערב קראו 'פנגר'. כאשר יצא רבי יוחנן בן זכאי מירושלים הנצורה במטרה להיפגש עם אספסינוס, כדי לנסות ולהציל את ירושלים ואנשיה מחורבן. החל דיון בין אספסינוס והדוכסים לבין רבי

יוחנן בן זכאי. כל אחד מהנוכחים טען את טענותיו בעד ונגד החרבת ירושלים. בין הטענות, טענו הדוכסים כנגד רבי יוחנן, מדוע נהגו היהודים כך, ומדוע כך, ומדוע לא איפשרתם לנו להיכנס אל העיר? בעוד דוכס ערב - פנגר, מחזר כל העת בטענותיו, להצר ולהרע ליהודים, כמה שיותר.

משראה רבי יוחנן את הלך הדברים, פנה אל פנגר ושאלו: הרי אתם (דיירי ערב) שכנים שלנו, ונוהג בעולם שכשאדם רוצה להרע למישהו, הוא אינו עושה זאת לשכניו, מכיון שיש כלל שאומר 'עם שכנים - שומרים על קשרים טובים', ואתם, הרי שוכנים לצד ארץ ישראל, ולא רק שאינך מלמד עלינו לפני הקיסר זכות, אלא אתה עוד חורש וטוען עלינו רע? היתמם פנגר וענהו: מה פתאום, איני מתכוין כלל וכלל להרע לכם, להיפך, אני מתכוין רק להיטיב עימכם, שהרי כל זמן שבית המקדש קיים, המלכים מתגרים ומציקים לכם, לכן לטובתכם, אני מציע לקיסר להחריב את בית המקדש, כדי שסוף סוף יהיה לכם שקט מכולם!!!

אמר לו רבי יוחנן: "הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות!!!", רק אתה יודע בדיוק, אם הינך מתכוין לטוב כפי שהנך מספר, או שהנך באמת מתכוין להרע לנו ומנסה לעטוף את זה באיטלה של דאגה ואכפתיות עבורנו!

בסוף אותו כינוס נפלה ההחלטה להחריב את ירושלים ובית המקדש, אלא שאספסינוס נתן לרבי יוחנן אפשרות לבקש משאלה כרצונו, אז ביקש רבי יוחנן בן זכאי, שהפעם, יניח לירושלים ולא יכבשה (לא כדברי הגמ' בגיטין נו: שהוא לא ביקש זאת, מכיון שידע שבקשה זו תידחה על הסף), בקשה זו, כידוע לכל, נדחתה על הסף.

אחר שעלה בידי אספסינוס לכבוש את ירושלים, הוא מינה את ארבעת הדוכסים שליווהו, להחריב את בית המקדש, כשכל אחד מהם הופקד על צד מסוים. את החרבת ה'צד המערבי', הוא הפקיד בידי פנגר.

שלושת הדוכסים, ביצעו את מלאכתם הנלווה, בשלמות. ואילו פנגר, למרות שניסה בכל כוחו שוב ושוב, לבצע את המוטל עליו - לא הצליח. פנגר לא הבין את סיבת אי הצלחתו, הרי עשיתי בדיוק את אותם פעולות, שעמיתי הדוכסים עשו, ומדוע הם הצליחו לבצע את תפקידם ואני לא הצלחתי? הרהר פנגר לעצמו. אבל אנו בני המקום ב"ה, כן מבינים, הרי משמים הובטח, שהכותל המערבי, לא יחרב לעולם, לפי ש'שכינה במערב' ושם לא שייך חורבן. "הנה זה עומד אחר כתלנו - אחר כותל המערבי של בית המקדש שאינו חרב לעולם" (ילקוט שמעוני, שיר השירים, פרק ב, סימן תתקפו).

כאשר הובאו נתוני החרבת בית המקדש לפני אספסינוס, שלח אספסינוס מיד לקרוא לפנגר. משבא לפניו, שאלו: מדוע לא קיימת את מצוותי? ענה פנגר (בערמתו): מכיון שהתכוונתי בכך לשבח את מלכותך ועוצמתך, שאילו הייתי מחריבו, אף אחד לא היה מכיר את עוצמתך הכבירה ומה הצלחת להחריב, אבל עתה שהשארתי כותל אחד, כולם יראו ויבינו מה הצלחת להחריב! סיים פנגר את טיעוניו היפים.

ענהו אספסינוס: אמנם אתה מדבר יפה, אבל את מצוות המלך הפרת, ולכן העונש שלך יהיה לעלות על אותו קיר מערבי וליפול ממנו מטה, והיה אם תמשיך לחיות - קיבלת את חיך במתנה. סופו של אותו פנגר רשע שהוא עלה לכותל המערבי נפל ומת. (איכה רבה פ"א, לא). נמצא, שכשאדם מהלך בתום ליבו, משתדל לעשות את המוטל עליו, גם אם הוא לא הצליח כפי המצופה ממנו, בכל זאת הטענה עליו לא תהיה חזקה. ואילו כשאדם מנסה להתחכם ולעשות משחקים בתפקידיו על ידי טענות שונות ומשונות, הוא עלול ליפול, כמו במקרה הזה של פנגר. דוקא אותה מידת הערמומיות הרעה של פנגר היא שהפילה והענישה אותו, שהרי, אם פנגר היה טוען למלך בתום ליבו: כבוד המלך! ניסיתי בכל כוחי לבצע את פקודתך אולם לא הצלחתי ואיני מבין מדוע. מסתבר מאד, שהמלך היה פוטר אותו וממנה מישוה אחר לבצע זאת, אך מכיון שפנגר השתמש במידת הערמומיות שלו (זוכרים את טענותיו הערמומיות לריב"ז שהוא רק דואג לטובתנו), ניסה להתחכם, פה הגיע הנפילה והעונש הסופיים של רשע זה.

התייחסותו המפליאה של הרב אלישיב לביקור בכותל המערבי

בשם מרן הגריש"א זצ"ל שמעתי ביטוי נוקב: מי שאינו הולך לכותל המערבי, אחת לשלושים יום, הרי הוא כמי שיש לו אמא מבוגרת במושב זקנים ולא אכפת לו ממנה ומבדידותה, ולכן אינו הולך לבקרה!!! (אין להקיש מכך, וצריך לדעת למי אמר כן ובאיזה ענין). על כל פנים, רואים צורת התייחסות של יהודי - לשכינה הקדושה ולביתה החרב, כשם שהוא חש כלפי אימו הבודדת.

תיבת תלונות בכותל המערבי

הגה"צ רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א (ר"י שער השמים) זעק מנהמת ליבו: היאך יתכן מציאות כזו, שיהודי בא לכותל המערבי, למקום השכינה הקדושה ואינו משים על ליבו להתפלל כלל על הצער שלה, שאין לה בית לדור בו? כל מה שהוא מתפלל זה רק/בעיקר על הקשיים וההתמודויות שבמנת חלקו,

המשיך הגה"צ בחריפות ואמר, אני הייתי מתקין בכותל המערבי - **תיבת תלונות**, ככל מקום שיש בו שירות ציבורי, שם, כל אחד ישלש את התלונות שיש לו כלפי שמיא: למה כך ומדוע כך? והרי לבוא לכותל ולבקש שם **רק** על עצמו וצרכיו השונים ולא להתפלל שם גם על הגלות וצער מעלה - זה חוצפה כה גדולה. היינו צריכים לבוא לשם עם בוש וכלימה מעצמנו שהרי "עוונותינו היטו זאת", ולומר: "אבא! אני משתתף בצערך! כואב לי!!! אין לך בית..." אחר שאדם התפלל על צער מעלה, אז אם יש איזה צורך, וודאי שיכול, וכך ראוי לבקש גם על כך! כך היה אמור להיות באמת אם רק היו קצת מתבוננים בזה. שהרי אם אחד היה יודע שלאבא/אמא שלו אין בית, הרי הוא לא היה מסוגל לשבת בביתו בנחת כל עוד שהם אינם מסודרים בבית משלהם.

בית המקדש, עין תינה, הדארג'ה, עין מודע, והג'ילבון...

האם יש איזשהו קו מקביל בין בית המקדש לבין השמות המוזכרים בכותרת?
כשיהודים נופשים כרצון השם, ארץ ישראל מקבלת ומשדרגת בימי 'בין הזמנים' את קדושתה. פיסות קרקע רבות מצפון ועד דרום שאין זכות במשך השנה לשמוע עליהן משהו של דברי קדושה, לא זכו שיתגלה עליהם 'משהו' של כבוד שמים, פתאום זכות לטונות של קדושה. בכל פינה ומקום (פארקים, ימים, נחלים, מעינות, תחנות דלק וכו') ניתן לפגוש יהודים, עבדי השם, הלומדים תורה, מקיימים מניני תפילה 'כהוגן', מברכים ברכות הנהנין באמצע שום מקום. עם ישראל הכשרים מתפזרים לכל כיוון. פתאום ארץ ישראל הקדושה נראית כארץ של עבדי השם, כשלצערנו, במשך שאר ימות השנה, עדיין לא זכינו שכך זה יראה!

האמת, שלא נשכח, שכך והרבה יותר, הדברים יראו בקרוב בביאת משיח, כשיתקיים בנו דברי הנביא "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים". כמו שבים אין פינה שאינה מכוסה במים, כך גם לא יהיה פינה אחת בעולם שלא יכירו, ידעו, ויעבדו את השם.

על הגאון מטשיבין זצ"ל מסופר שהוא אמר שהסיבה שהביאתו להתגלגל למקום נידח ברוסיה, מכיון שכל 'פיסת קרקע' בבריאיה מצפה ומשתוקקת לרגע שיתגלה אצלה ועל ידה 'כבוד שמים', שהרי "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו". (ישעיה פרק מג פסוק ז)
מבאר המלבי"ם: "לכבודי בראתיו" - כל הבריאיה בראתיה לכבודי שיתגלה על ידה מציאות כבוד ה'. כל מקום שיהודי מתגלגל לשם ברצונו או שלא ברצונו, ומקיים שם את רצון ה', הרי הוא גורם להתגלות כבוד שמים באותו פיסת אדמה ומממש את ציפייתה הארוכה לכך מעת בריאתה.

חוויה לנפש

צועד לו יהודי בתוך נחל/ים/מסלול מסוים בטבע, מוקף הוא בחי ובצומח, במים ושמים, נפשו חווה את הבריאיה הטבעית של הבורא, יד אנוש לא קלקלה פה עדיין. מקום טבעי שכזה, גורם למטיילים בהם רגיעה והרפיה מחיי השיגרה, החיים המתקתקים והמהירים הלוחצים את הנפש. ואז, כשהנפש הבהמית מקבלת את מה שמגיע לה במינון הנכון! היא נרגעת, הלב והחושים הסגורים - נפתחים. זוהי תוצאת ומטרת הנופש, להרגע, לאפס ולאתחל מחדש את הכוחות, בכדי שיוכל לעשות את מה שיהודי באמת צריך לעשות.

חוויה לנשמה

עולה לו יהודי לעיר הקודש ירושלים, מתכוון הוא להיכנס אל המקום שיש בו את 'ריכוז קדושה' הכי גדול בעולם, טובל ונטהר, משאיר את חפציו הגשמיים בכניסה להר הבית, עולה

הוא במעלות, מגיע אל שער ניקנור, שם שומע הוא מפי הלוויים את שירי דוד עבד ה', שירה טהורה ונעימה הנכנסת עמוק למיתרי הנפש ומגביה אותה לשחקים, רואה הוא כהנים בעבודתם הזריזה לפני ה', שוכח הוא מאחוריו את כל גשמיות וקטנות אתגרי החיים השונים הניצבים לפניו בחיי היום יום, חש ומרגיש בתוכו במלא העוצמה את ה"צמאה נפשי לאלוקים, מתי אבוא ואראה פני אלוקים" (תהילים פרק מב), מתיקות וצימאון חזק להישאר שם לעולם. "לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה, היה מכוון ליבו יותר ליראת שמים" (תוס' בבא בתרא כא.) כך זה היה בבית המקדש. נשמתו הטהורה של כל יהודי שביקרה במקום - הגיעה אל מבוקשה, אל ה"ואני קרבת אלוקים לי טוב" (תהילים פרק עג) שהיא כל כך מחפשת. נשמתו, זה עתה הוטענה בדלק רב, היא קיבלה אנרגיה וכוחות רוחניים כבירים עד הכניסה הבאה לשערי בית המקדש.

שאלנו בתחילה, האם יש מכנה משותף בין 'בית המקדש' לאותם מקומות נפלאים בהם אנו מטיילים ונופשים?

התשובה היא - כן, בשניהם האדם מגיע לרגיעה. רק שבעוד של'חלק הנמוך' שבקרבתנו יש כבר היום בימי הגלות אפשרות לקבל את מבוקשו, ואילו ל'חלק הגבוה' שבקרבתנו אין עדיין את היכולת הזו, ולזה אנו מייחלים ומצפים שבקרוב נזכה שגם לה נוכל לספק את מבוקשה הקדוש.

**"אורך תזריח - לחשיכה, ברחמים גדולים - תשוב אליה, ידידות נפשך -
אל תשכח, כלולות אהבתינו - תזכור, לכתינו אחריו במדבר, משכנו -
ונרוץ אחריו, תמלוך לבדך - בקוראי שמך, כי אין אלוה מבלעדיך, כי
תביאנו להר קדשך ותשמחנו בבית מקדשך".**

(מוסף יום כיפור, עבודה)

הצעה לעבודת השם -

מיוחדת לימי בין המצרים

א. כיצד אוכל לעשות רצון השם ולהתחבר לעבודת ימי בין המצרים?

ב. האם השם מעוניין וצריך את מעשי האבלות הקטנים שלי?

ג. האם וכיצד שייך להתאבל בזמני המועט?

כתב המשנ"ב: "נהגו להתאבל בימים אלו דבין המצרים אחר חצות היום כחצי שעה". (מלבד ע"ש, שב"ק, ר"ח, ערב ת"ב. תקנ"א ס"ק קג ובביה"ל ד"ה בחפיפת הראש). מקור הדברים הינם מהאריז"ל שכתב: "מנהג טוב וכשר לכל בעל נפש לשבת באבלות אחר חצי היום בכל אלו הימים ולבכות בכיה של ממש על חורבן הבית... ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם", עכ"ל. (שעה"כ דף פט ע"ג).

היות שיש קושי לבכות ולהתאבל ממש, נוהגים רבים לקיים את הדין של 'אבלות', על ידי **אמירת** נוסח תיקון חצות המובא בסידורים - **תיקון רחל**, היינו: "על נהרות בבל", "מזמור לאסף", פרק "זכור ה'", "הבט משמים", "על חומותיך". המעוניין להאריך עוד, יוכל להוסיף גם את הפזמונים שנוספו על עיקר התיקון. (בה"ל הנ"ל, ערוה"ש כאן, חיד"א מו"ב אות רל, כ' "והוא מנהג ותיקין", קיצשו"ע קכב).

כך נהג מרנא החפץ חיים זצ"ל בימים אלו, (כל כתיבי הח"ח, דוגמא מדרכי אבי, אות ט), **כך נהג מרן הגראי"ל זצ"ל**, וכן אמר: **אף מי שאינו רגיל באמירת תיקון חצות במשך השנה, בימי בין המצרים - ראוי לומר, וכך היה המנהג בחו"ל להתאסף בבית הכנסת, לשבת על הארץ ולומר תיקון חצות. ואף לאברכים ראוי לומר תיקון חצות בצהרים. בנוסף, ביקש להדפיס ולהפיץ אצלם את הנוסח של תיקון חצות**, (גליון פרי חיים שמ). **כך, גם הורה מרן הגר"ח ק שליט"א שמותר להפסיק את הלימוד לשם כך, ואין בזה משום ביטול תלמוד תורה.** (נחמת ישראל פ"א, ה, בהערה).

אינך צריך להיות צדיק או מקובל... בכדי שתוכל לומר תיקון חצות. כך גם אינך **חייב** שק, אפר, בכיות וכו' (קונטרס תיקון חצות להגר"ש דבילצקי זצ"ל בשם הבא"ח זצ"ל) ובאמירתך את הנוסח כפי שהוא - הנך זוכה **א. להשתתף בצער השכינה הקדושה ב. להקל את סבלה ג. להתעלות מרובה** (פלא יועץ ע' צער).

אם זמנך מועט, הנך יוצא ידי חובת השתתפות בצער השכינה - גם באמירת פרק "על נהרות בבל" בלבד (שו"ת שלמת חיים להגר"ח זוננפלד זצ"ל סימן א). ניתן לומר 'על נהרות בבל' מחצות היום ועד שקיעת החמה, בכל מקום: בדרך למקום הלימוד/תפילה/ בית...

אם זכית והנך עמל רבות בתורה - יש עליך טענה מיוחדת מהקב"ה שלא תשכח את הצער שלו ותשתתף באבלות על החורבן: "והקב"ה מכריז לצדיקים, אף על פי שחיבתם לתורת, ולמה לא חיכיתם למלכותי? שבועה היא מלפני - שכל שחיכה למלכותי ונצטער עמי על ביתי החרב והיכלי השמם - אני בעצמי מעיד בו לטובה!!!" (פסיקתא רבתי פרשה לה).

בימים אלו ראוי לכון במילה 'רצה' שבברכת עבודה, **שהצ"ה תיהפך לרצ"ה**, דברי הרמח"ל (קצה"כ עמ' קא), היינו, שימים אלו שהינם ימי **צרה** - יתהפכו עלינו לימי **רצון**.

בימים אלו ראוי לחזק את הכוונה בברכות "ולירושלים עירך", "את צמח" ובכל מקום המדבר על הציפייה לישועה. כמו כן, ישנם הלומדים בימים אלו את המסכתות המתעסקות בצורת ועבודת בית המקדש: תמיד, מידות, יומא. בכך הם מתחברים יותר, למהות החיסרון הגדול.

מחשבה טבעית העולה אצל רבים בימים אלו: 'מי אני בכלל? הרי אני ראוי ומתאים כלל לעניינים נשגבים שכולו, הרמח"ל הק' הכיר חשש זה ופתר אותו: "ואם יאמר אדם מי אני ומה אני שאתפלל על הגלות? המפני תפילתי (של פשוט כמוני) יכונסו

הגלויות ותצמח הישועה? תשובתו בצידו - דמכל מקום נחת רוח הוא לפניו שבניו מבקשים על כך, ושמה בזה"!!! (מסילת ישרים פי"ט). רואים שה' מחכה רק לך!!! ומעוניין בכך.

מעשה ביהודי שחזר בליל יום כיפור לביתו ומצאו נעול. דפיקותיו לא הועילו להעיר את בני ביתו הנמים את שנתם. כך עבר לו הזמן בלילה הקדוש כשהוא מבלה בחדר המדרגות והיאוש מתחיל לכרסם בליבו. מתכנן בראשו צורת שינה בחדר המדרגות, כדי לאגור כוחות לעבודת היום הקדוש. פתאום עלתה על דעתו מחשבה נעלה: בעצם, כשם שאני נמצא מחוץ לביתי ומעוניין להיכנס לנוח ואיני יכול - כך להבדיל אלף אלפי הבדלות, גם אבי שבשמים, חפץ ורוצה לבוא לשכון בביתו למנוחה, כמאמר הכתוב (תהילים קלב ח) "קומה ה' למנוחתך", וכן "דירת מנוחתך שים כבוד" (מפזמון "יום זה יהי", תפילת יו"כ קטן), ועדיין אינו יכול! הקב"ה כביכול חסר מנוחה - "שכינתא בגלותא". התבונן והעמיק במחשבה נוראה זו. תוך דקות בודדות התעורר אחד מבני ביתו ופתח לו. תחושתו הייתה, שהיה שווה כל הקושי - כדי להגיע לתובנה נפלאה זו, המקרבת במידת מה - את המושג הגבוה של 'שכינתא בגלותא' למושגינו הקטנים.

מעשה עם החפץ חיים שקרא ליהודי אחד ואמר לו: אתן לך סכום כסף גדול אם תמצא יהודי עני, שאפילו כיסא לשבת עליו - אין לו, חזר אותו אחד אל החפץ חיים ואמר לו: אמנם מצאתי הרבה עניים, אבל עניים מרודים כאלה שגם כיסא אין להם - לא מצאתי. אמר לו החפץ חיים: "ובכן דע לך שהקב"ה הוא עני יותר מכל העניים שמצאת, שכן אין כסאו שלם, משום ששפך חמתו על עצים ואבנים, ואמר, מוטב יכנס החץ בי והחריב את ביתו, ועתה הוא ית' מנהם כביכול כיונה ואומר: "אוי להם לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי"!!! (ילקוט לק"ט, חש"ת, עמ' רלב).

בכך שאני אומר/עושה פעולה 'כל שהיא' של אבלות, בימי 'בין המצרים' (שיוחדו מכל השנה - להתבוננות כל יהודי והשתתפותו באבלות החורבן, והריחוק העצום שלנו ממקומנו הטבעי) הרי כביכול אני מראה לקב"ה שאני 'נושא בעול'. אכפת לי מהמצב הנוראי של הגלות, של הריחוק שלי ושל אחי היהודים - ממך ומביתך הקדוש, איני מעוניין שמצב גרוע זה ימשך עוד חלילה, די לנו במה שעברנו עד עתה בכמעט אלפיים שנות גלות, אינני מתעלם מכך!!!

לשונות מלוקטים מצער השכינה הקדושה: "ואין מנחם לי ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות... ואם הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים וריבי רבבות מהצער שאני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בליבכם ושחוק בפיהם, בזכרם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר... וכולנו געינו בבכייה... וגם בשמענו צרת השכינה בעוונותינו וקולה כחולה המתחננת אלינו..".

(שלה"ק מס' שבועות, מגילוי השכינה למרן הבית יוסף בליל שבועות).

הובא על רבי אברהם הלוי זצ"ל מצפת, שמנהגו היה להסתובב בחצות לילה ברחובות היהודים, וצעק בקול מר: "אחינו בית ישראל הלא ידוע לכם שהשכינה בעוונותינו הרבים בגלות, ובית מקדשינו היה לשרפת אש, וישראל בגלות המר וסובלים ייסורים... ואתם שוכבים על מיטותיכם בהשקט ובטח? קומו ונצעק אל ה' אלוקינו שהוא מלך חנון ורחום אולי ישמע ה' את קול תפילותנו וירחם על עמו שארית ישראל". (ס' קב הישר פ"ג). עוד כתוב עליו (שם) שהאריז"ל שלחו פעם אחת אל הכותל המערבי לשפוך תחינה, וכשבא לשם בתפילה ותחנונים ובכיה גדולה, ראה על הכותל צורה של אישה לבושת שחורים, ומרוב פחדו נפל על פניו ארצה וצעק ובכה: אוי לי, אוי לי שראיתך בכך, אהה על נפשי ... עד שהתעלף, וכשחזר, אמר לו האריז"ל: רואה אני בך שזכית לראות את השכינה. (עיי"ש עוד עניינים חשובים בענייני האבלות וצער החורבן).

סוף דבר: עלינו לדעת שיש 'כח טומאה רוחני' הרוצה ומשתדל מאד שעם ישראל לא יהיו אכפתיים ושלא ישימו לב לצער השכינה הקדושה. כך כתב הרמח"ל: "היא שגרמה להם להיות קמצנים וכלאים לגבי שכינתך, שלא יהיו נדיבים לישא ליבם אותם, לתקן אותה לשכינה". (תפילות לרמח"ל, תפילה ש"ץ). ממילא מבינים אנו, שיש לכל אחד ואחד מאיתנו תפקיד מאד חשוב - לעשות את הדבר ההפוך, להשתדל לישא בעול על ידי מעשינו הטובים ולהתפלל על כך מעומק ליבנו

"נא אב הרחמן - תשוב לציון, עין בעין - נראה בבנין אפריון,

ואז גאולים - יפצחו צהלה" (מתיק"ח)

להערות והארות, ניתן לפנות לנפתלי פרידמן
בכתובת דוא"ל: nf9791058@gmail.com

**בעזרת השם, בזכות שכל אחד מאיתנו ינסה וישתדל לעשות את
מה שביכלתו, נזכה בקרוב ממש, ל"ושלמו ימי אבלך" לגאולה
השלמה ובנין בית המקדש בב"א**